

Е. П. НАУМОВ (Москва, СССР)

ТРАГИТЕ И ОСТАТОЦИТЕ ОД РОДОСЛОВОТ НА ДЕЈАНОВИКИ

(Византискиот историчар Халкокондил и неговиот список на наследниците на Стефан Душан)

Како што е познато, во медиевистичката литература од последните години забележливо порасна интересот кон проблематиката на втората половина од XIV. в., кога огромното Српско-грчко царство на Стефан Душан се распаѓа на цела низа крупни и ситни феудални држави и феуди. Сосем е природно што вниманието на научниците, меѓу другото, посебно го привлекува историјата на кнежевството на Дејановиќи (Драгашите); имено тоа кнежевство, кое до 1395 год. вклучувало дел од југоисточна Србија и голем дел од источна Македонија, било еден од најголемите поседи на наследниците на Душановата империја. Заедно со тоа нам многу повеќе ни е позната и внатрешнополитичката историја на дотичната држава, зашто до нас се дојдени доволен број дарбени грамоти што овозможуваат не само да се изучат социјално-економските односи спроти турското завојување, туку и да се направат значајни сопоставувања со историските извори од првата половина на XIV век.¹⁾

¹⁾ Види на пр.: М. Рајчић. Основно језгро државе Дејановића. — „Историски часопис“, кн. IV, 1954; Д. Ангелов. Аграрните одношения в северна и средна Македонија през XIV век. София, стр. 24 и след.; Г. Острогорски. Господин Константин Драгаш. — Зборник Филозофског факултета, кн. VII—I, Београд, 1963; Г. Острогорски. Сербска област после Душанове смрти. Београд, 1965, стр. 20—24; „Историја на македонскиот народ“, кн. I, Скопје, 1969, стр. 193—196; М. Пандевски, Г. Стоев — Трката. Струмица и Струмичко низ историјата. Струмица, 1969, стр. 76—86; а исто така во нашите статии („К вопросу о датировке некоторых сербских грамот второй половины XIV в.“ — во зб. „Славянский архив“, М., 1962, стр. 6, 16—21; „Вторая Архилевская грамота как исторический источник“ — во зб. „Источники и историография славянского средневековья“, М., 1967; „Феудалният имунитет по распаѓањето на Српското царство“, — „Историја“, год. V, 1969, бр. 2, стр. 43 и след.; „Южнославјански епос и проблеми сербског средневековья“ — во зб. „Славјански и балкански фолклор“, М. 1971, стр. 40—45). Сп. исто така статијата „Драгаша (Дејановиќи)“ во т. 3 на „Енциклопедија Југославије“ (1958, стр. 67—68, автор на статијата — акад. Г. Сп. Радончиќ).

Па сепак, и покрај постоењето на овие актови материјали и фрагментарни сведенија од инаков карактер (на пример, од Дубровничкиот архив), сè до сегашно време многу прашања од политичката историја на кнежеството на Дејановиќи, особено — неговото создавање, заемните односи со соседните феудални држави итн., — си остануваат уште недоволно изучени и честопати спорни. Во врска со ова се чини мошне корисно да се обратиме кон анализата на зачуваните документи од доволно старата историска традиција, што ќе ни помогнат да го дополниме и обединиме заедно постоечкиот актов материјал, создавајќи можност во оваа или онаа мера да го реконструираме општиот тек на настаните и да ги разбереме тенденциите на политичката историја од тоа време.

По наше мислење, таквата специјална анализа на сведенијата од средновековната традиција (посебно на соопштенијата од византиската историографија, исто како и на некои епоски песни) е особено важна затоа што на тој начин е можно не само да се одделат веродостојните и сигурни сведенија, туку и да се разјасни од какви извори (и во која мера тенденциони) се добиени тие податоци. Со други зборови, со помошта на таквата анализа неопходно е да ги дознаеме не само конкретните факти, туку и нивната интерпретација и оценка во дамнешните времиња; ако пак успееме по таков пат во извесна мера да ја обележиме историската традиција сврзана со управувачкиот врв од кнежеството на Дејановиќи и неговите сојузници — соседните феудалци на Македонија, ние несомнено ќе можеме многу подобро да си го претставиме развитокот на општествено-политичката мисла во таа епоха и на средновековната балканска историографија од времето на турската наезда. Уште повеќе, во тој случај ќе се здобиеме со можност да ги сопоставиме нашите заклучоци со веќе познатите материјали од аналоген карактер што ја опишуваат историјата на Србија, Зета и Македонија по распаѓањето на Српско-грчкото царство и што дошле до нас во составот на српските родослови или во подоцнежнo соопштение (на пример во трудот на М. Орбини)²⁾.

Разбирливо е што, поставувајќи си таква задача, ние треба пред сè да се обратиме кон анализата на оние соопштенија што се содржат во необично важната за изучувањето на балканското средновековие „Историја“ на византискиот историчар Лаоник Халкокондил. Со што нè привлекува во дотичната врска раскажувањето на Халкокондил? Пред сè — со извонредното богатство и разновидност на собраните од него сведенија, со тоа што неговиот труд претставува „крајно широк опфат“ на балканската историја (овде се зборува и за Србија, и за Византија, за Албанија, Бугарија, Унгарија), тој опишува „голем

²⁾ Сп. М. Орбин. Краљевство Словена. Београд, 1968, стр. 425—28.

број настани, голем број лица³⁾, меѓу кои ги наоѓаме и Јован Константин Дејановиќи. Во исто време, природно, треба да обрратиме посебно внимание на проблемот за веродостојноста на изворите на Халкокондил, на сигурноста на неговите соопштености што се формирале по пат на споредба на разни верзии и сопоставување на различни извори.

Навистина, за жал имено на тој план во историографијата сè до денес се забележуваат разијдувања. Така во литературата се среќаваат не само позитивни оценки на сигурноста на податоците и известеноста на Халкокондил (вистина, понекогаш со забелешки за некои негови прешки)⁴⁾, туку и крајно сурови и хиперкритички заклучоци што го сведуваат на нула значењето на „нејасните и доцни“ сведоштва на љубопитниот Атињанин.⁵⁾

Нема никакво сомнение дека причина за таквото разијдување (притоа — имено по однос на јужнословенските сижеи на Лаоник, како што ќе покажеме подолу) претставува недоволната изученост на прашањето за изворната база на неговата „Историја“, постоењето во неговиот труд на многубројни сведоштва од усната историска традиција на тоа време. Како што забележува Е. Б. Веселаго, „изворите на Халкокондил е тешко да се установаат. Тој го предавал она што го видел самиот. Тој ги распрашувал луѓето на чиишто зборови им верувал (I, 4, 7). Тој настојувал на најдобар начин да го собере својот материјал и најтемелно да го провери, за што тој не еднаш зборува. Тој се користел и со сведоштвата на Италијанците и Турците“, како и со писмените извори. Во согласност со ова Е. Б. Веселаго заклучува: „Колку успешно ги искористил Лаоник своите извори и **какви** имено, — тоа може да се разјасни дури по специјално изучување.“⁶⁾

Вистина, во последно време можеме да констатираме очигледно оживување на интересот кон „Историјата“ на Халкокондил и кон анализата на неговите извори, на неговите сведоштва за различни држави од Југоисточна и Источна Европа.⁷⁾ Сепак

³⁾ Е. Б. Веселаго. Лаоник Халкокондил. „История“ (од кн. VIII). — „Византийский временник“, т. VII, 1953, стр. 431.

⁴⁾ Види на пр.: Н. Радојчић. Грчки извори за Косовску битку. — „Гласник Скопског научног друштва“, кн. VII—VIII, 1930, стр. 170—172; „История Византии“, т. III, М., 1967, стр. 10—11; G. Moravcsik. Byzantinoturcica, Pod. I, Berlin, 1958, 55. 393—394.

⁵⁾ М. Рајчић. Совастократор Дејан. — „Историски гласник“, 1953, бр. 3—4, стр. 27; Г. Острогорски. Серска област..., стр. 21 (сп. нашето мислење: „Южнославянски епос...“, стр. 31).

⁶⁾ Е. Б. Веселаго. Лаоник Халкокондил..., стр. 434.

⁷⁾ Види на пр.: Е. Б. Веселаго. Известия Лаоника Халкокондила об албанцах. — „Византийский временник“, т. X, 1956; од истата. Историческое сочинение Лаоника Халкокондила (опыт литературной характеристики). — „Византийский временник“, т. XII, 1957; од истата. Еште раз о Лаонике Халкокондиле и его историческом труде. — „Византийский временник“, т. XIV, 1958; од истата. К вопросу об общественно-политических взглядах и мировоззрении византийского историка XV века Лаоника Халкокон-

досега, и покрај појавувањето на сите овие трудови, изворите на соопштенијата на Халкокондил за историјата на Србија и Македонија од втората половина на XIV в. (ако не го сметаме неговиот расказ за Косовската битка од 1389 год.)⁸⁾ уште не биле предмет на специјално изучување.

Се чини дека не ќе преувеличине ако кажеме дека опстој-на разработка на овие соопштенија на Лаоник (посебно на неговиот список на „дијадосите“ на Стефан Душан) фактички не е правена по појавувањето на книгата на српскиот историчар И. Руварац „О кнезу Лазару“.⁹⁾ Заслужува внимание и тоа што дури во обопштувачките и сводните работи овој список на највидните велможи и наследници на Душан сосем не се споменува и не се користи (да забележине, без какви и да е повикувања или образложение)¹⁰⁾. Што се однесува пак до специјалните, монографските изучувања, и овде податоците на Лаоник или сосем не се користат, или се дадени само во прекажување (т.е. земени од втора рака), понекогаш дури без соодветните фусноти и укажувања.¹¹⁾ Имајќи ја предвид оваа неизвесност, природно, во извесна мера се разбирливи и негативните оценки на трудот на Халкокондил што се среќаваат во литературата, и таквите парадоксално површни искажувања што ги наоѓаме на пример, во статијата на М. Еајичиќ. Така М. Рајичиќ тврди дека „Халкокондил за овој период од нашата историја е мошне несигурен. Тој дури не се потрудил да ги дознае точните имиња на велможите од епохата на Душан и Урош, а настаните ги изложувал нејасно и без ред“.¹²⁾

За жал, дури и во оние работи во кои се користат некакви сведоштва на Лаоник (посебно во работите на С. Новаковиќ, Г. Острогорски), тие се дадени одделно од контекстот, од општите концепции на авторот и неговата интерпретација на историските настани од XIV век. Така на пример, во монографијата

дила. — „Вестник Московского государственного университета“ (исторические науки), 1960, бр. I; В. Греку. К вопросу о биографии и историческом труде Лаоника Халкокондила. — „Византийский временник“, т. XIII, 1958; Г. Диттен. Известия Лаоника Халкокондила о России. — „Византийский временник“, т. XXI, 1962.

⁸⁾ Н. Радојчић. Грчки извори...

⁹⁾ И. Руварац. О кнезу Лазару. Нови Сад, 1887, стр. 58—60, 84—89.

¹⁰⁾ Види на пр.: А. А. Погодин. История Сербии, СПб, 1909, стр. 78 — 82; К. Лиречек. Историја Срба, т. I, Београд, 1952, стр. 237 и след (показателно е што Лаоник не е посочен меѓу главните извори кон глава IV, а е искористен само за третостепени фактички детали и дополнување на расказите за Маричката битка: види исто таму, стр. 241, 251); „Историја народа Југославије“, т. I, Београд, 1953, стр. 407—416; „Историја Црне Горе“, кн. 2 т. 2, Титоград, 1970, стр. 3—7.

¹¹⁾ Сп.: Новаковиќ. Срби и Турци XIV и XV века. Београд, 1960, стр. 160—162, (сп. погоре стр. 158); К. Лиречек. Српски цар Урош, краљ Вукашин и Дубровчани. — „Зборник Константина Лиречека“, т. I, Београд, 1959, стр. 360; М. Рајичић. Севастократор...; Г. Острогорски. Серска област...

¹²⁾ М. Рајичић. Севастократор Дејан, стр. 27.

на Г. А. Острогорски за Серското кнежество има специјален раздел посветен на браќата Мрњавчевиќи (Волкашин и Углеша), па сепак авторот во дадена врска се ограничил на скудно спомнување на зборовите на Халкокондил за придворните должности на браќата во времето на Душан¹³), не кажувајќи дека ова соопштение покрај тоа се содржи во списокот на „дијадосите“ на Душан и затоа (како што ќе покажеме подолу) има конкретна политичка смисла и адреса.

Впрочем, во други работи е потцртувана веродостојноста и сигурноста на соопштенијата на Халкокондил по однос на историјата на Србија и Македонија во втората половина на XIV век.¹⁴) Посебно, нам ни се чини мошне важен и основан (врз материјалот од турските извори) заклучокот на А. Стојановски за постоењето на нахијата „Богданос“ (меѓу Солун и Сер), т.е. на територијата од поранешното кнежество на Богдан што го спомнува Лаоник. Како што пишува А. Стојановски, „нашите податоци даваат основа за многу поголема доверба кон соопштенијата на Халкокондил за земјата на Богдан“¹⁵) и покрај тоа што нив негативно ги оценил Г. Острогорски.¹⁶)

На тој начин во согласност со ова преземената од нас анализа на податоците на Лаоник, што се однесуваат до историјата на кнежеството на Дејановиќи, може во исто време да го помага и натамошното изучување на прашањето за изворите на неговата „Историја“, за нивното потекло, за нивната сигурност и карактерот на нивното користење од авторот.

Според тоа, какви соопштенија од византискиот историчар ние треба овде да разгледаме? Работата е во тоа што Лаоник раскажува доволно многу за историјата на Србија и Македонија во XIV—XV век, користејќи, како што ни се чини, разни извори (во тој број — и писмените, византиските), обединувајќи ги нивните податоци во сликата на единствениот историски процес. При тоа не треба да забораваме за неговите програмски изјави по однос на изучувањето на изворите, за тоа дека тој му давал предимство во својот труд на она што самиот „го гледал и слушал“, а другиот историски материјал го вклучувал во своето раскажување дури „откако грижливо ќе ја проверел неговата веродостојност и освен тоа, ќе го дознаел за него мислењето на најразумните луѓе“.¹⁷)

¹³) Г. Острогорски, Серска област..., стр. 13 (и заб. 53).

¹⁴) А. Стојановски. Кон прашањето за политичко-територијалната поделба на јужниот Балкан пред турското освојување. — „Историја“, год. VII, 1971, бр. 2, стр. 156—157; види исто така во нашите статии („Феудалниот сепаратизам и политиката на Душан во 1342—1355 година“. — „Историја“, год. IV, 1968, бр. 2, стр. 70—71; „Јужнославјански епос...“, стр. 31—32, заб. 97, и стр. 40).

¹⁵) А. Стојановски. Кон прашањето..., стр. 157.

¹⁶) Г. Острогорски. Серска област..., стр. 21.

¹⁷) Е. Б. Веселаго. Историческое сочинение..., стр. 207.

По наше мислење, треба посебно да ја имаме предвид оваа, по однос на изучувањето на изворите, многустраност и разновидност на соопштенијата на Халкокондил, исто како и неговиот стремеж критички да ги оцени податоците од нему достапните извори (писмени и усни), штом ќе пристапиме кон анализата на раскажувањето на Лаоник за управувачите на „Трибалите“ (т.е. за Србија и Македонија). Како што е познато тој започнува со опишувањето на походите на „Степан“, „царот на Трибалите“ (т.е. на царот Стефан Душан); сепак овој краток список на покорените од него земји (Албанија, Македонија, „Етолија“ — т.е. Епир), спомнувањето за походот сè до реките Сава и „Истра“ (Дунав) и за претворањето на градот Скопје во своја престолнина, како што ни изгледа најверојатно Халкокондил ги зедл од делата на византиските автори.¹⁸⁾ За тоа, по наше мислење, сведочи и самата сожетост и скудност на предложената од него информација, и вниманието (ако не ги сметаме фразите за походот кон Сава и Дунав) само кон бившите провинции на Византија, што се нашле во власта на Душан и најпосле, споредбата со познатите нам српски родослови и летописи.

Се разбира, можеме да претположиме дека во исто време надарениот Атињанин можел да искористи за проверка и дополнување од достапните нему грчки извори исто така и некаков историски материјал од словенско потекло. За тоа, на пример, зборува самата транскрипција на името на Душан („Степан“ — но не Стефан, како што пишувале самите Византијци); оваа транскрипција потекнува веројатно од некоја усна словенска традиција, зашто во српските грамоти и родослови Душан обично се наречува Стефан. Уште повеќе, ние по секоја веројатност имаме можност дури да ги уточниме нашите претстави за тој словенски извор, зашто во некои зачувани грамоти од XIV век формата „Степан“ се јавува како локална варијанта во примена кон Македонија, Зета и Босна.¹⁹⁾

Заедно со тоа може да се допушти и претпоставката дека и за соопштението за походот на Душан на север Халкокондил се повикува на некакви словенски (српски?) извори или извор. Всушност, ако тој од „Историјата“ на Јован Кантакузен можел да дознае за војната на Душан со унгарскиот крал (во овој текст сепак ги нема називите на Сава и Дунав), тоа веројатно називите на овие реки кај Лаоник можеле да се јават или како резултат на неговото домислување, фантазирање, или

¹⁸⁾ *Laonici Chalcocandylae Historiarum demonstrationes* (ed. E. Darkó), V. I. Budap., 1922, p. 23—25 (овој расказ за Душановите походи се прекинува со размислувањата за потеклото на Србите и Албанците: види исто таму, стр. 23—24, а исто така со забелешката за причините за слабоста на Византија во време на нападот на Душан: стр. 25); сп. Е. Б. Веселаго. Историческое сочинение..., стр. 208—209.

¹⁹⁾ Сп. на пр.: С. Новаковић, Законски споменици српских држава средњег века. Београд, 1912, стр. 164—166, 191—192, 199.

како резултат од запознавањето со житието на Душан каде во расказот за војната со Унгарија се спомнати обете овие реки.²⁰⁾

Ние така детално се задржавме врз составот на соопштението на византискиот историчар за Душановите походи и врз овие претпоставувани извори на Халкокондил затоа, што со овој расказ на Лаоник најтесно е сврзан и се допира првиот од извадоците од неговата „Историја“ што се однесува на кнежеството на Дејановиќи, т.е. познатиот список на велможите и наследниците на Душан. Имено затоа, за попотполната претстава за контекстот на сето раскажување на Лаоник ќе го приведеме овде преводот на неговите известувања за управувањето на Душан, исклучувајќи ги погореспоменатите негови „отстапувања“ (за потеклото и покретите на Србите и Албанците, како и за причините за ослабувањето на Византиската империја во средината на XIV век).

„Цар на Трибалите (т.е. на Србите — Е. Н.) стана Степан, кој, откако се пробил на Јонското море и ги покори земјите околу Епидамн (т.е. Драч), се крена во Македонија и организира своја резиденција (престолнина) во г. Скопје.“²¹⁾ Понатаму, по раскажувањето за Србите и Албанците, Халкокондил одново зборува за Душан: „Царот (т.е. Душан — Е. Н.), откако појде од градот Скопје и имајќи со себе мажи доблесни во војната и добра војска, најпрвин ги потчини месностите околу Касторија и (потоа), кренувајќи се во Македонија, откако го покори сето останато освен Ферма (т.е. Солун — Е. Н.), се управил кон Сава и кон местата по Истра, направил големи подвизи и сета таа земја ја потчинил на својата власт. **Откако пак назначува** по Европа (т.е. по потчинетата нему територија од европскиот дел на бившите византиски поседи — Е. Н.) од потчинетите (свои намесници — Е. Н.) **кого каде**, тој достигнува огромна моќ и се кренува на војна на Елините (т.е. Византијците) за да ја отме нивната држава и честопати (на многу места), испраќајќи војска на византиските краишта, тој отстапувал и се враќал.“²²⁾

Овде Лаоник почувствувал за неопходно да објасни во што тој ги гледа причините за толку загрозената положба и крајното ослабување на Византиската империја²³⁾ (поради што всушност и постигнал такви успеси Стефан Душан). Прекинувајќи го на тој начин последователното раскажување за Душановите

²⁰⁾ Joanuis Cantacuzeni eximperatoris Historiarum libri IV, V, I, Bonnae, 1828, p. 458; архиеп. Данило и други. Живот кралева и архиепископа српских. Београд—Загреб, 1866, стр. 228—230; сп. Т. Д. Флоринский. Южные славяне и Византия во второй четверти XIV века, вып. 2. СПб, 1882, стр. 70—71, 234—235; А. Стојановић. Стари српски родослови и летописи. Београд, 1927, стр. 193 (во Верковиќевит и Остојќевит летопис).

²¹⁾ Laonici Chalcocandylae... (ed. E. Darkó) V. I, p. 23.

²²⁾ Исто таму, стр. 24—25.

²³⁾ Исто таму, стр. 25.

походи тој понатаму сепак ја приведува заклучната фраза, дадена во истиот оној сув протоколен стил: „Се кренал исто така (тој на војна — Е. Н.) и на Етолија и го зазел градот Јашина“²⁴⁾ Како што гледаме, сиот тој расказ Халкокондил можел да го построи врз материјалот од византиските извори (како знаменитите историографи од XIV век — Никифор Грегора и Јован Кантакузен, така и на кратките хроники); се разбира, познатиот нему материјал Лаоник го дополнувал, дотерувал, осмислувал во согласност со задачите на својот труд и со своите наклоности (посебно со неговите етнографски и етногенетски интереси). Имено затоа соопштенијата за походите на Душан се сменуваат овде со сопствените расудувања на љубопитниот атињанин за потеклото и раселувањето на Албанците и „Трибалите“ (Србите), за соодносот на „Трибалите“ и „Илирците“ (Босанците)²⁵⁾, со неговите заклучоци за фаталната слабост на императорот Андроник II и за избраната од Византијците стратегија и тактика во тој период.

Впрочем, Халкокондил не го сметал за доволен изнессениот овде од него материјал, сметајќи за неопходно да ги прошири и дополни зборовите за „назначувањето“ од Душан на месници „по Европа“ („кого каде“ од бројот на неговите поданици); и со таа цел тој, без сомнение, искористил некаков словенски извор (или извори). Затоа веднаш по фразата за заземањето на Јашина следува списокот на намесниците и „дијадосите“ на Душан, кој заслужува посебно внимание. Ќе го приведеме овде неговиот полн превод.

„И тој (т.е. Душан — Е. Н.) му ги поверил месностите во Македонија околу реката Аксија (Вардар — Е. Н.) — на **Жарко**, **маж кој се здобил** со највисока почит од него; месностите пак од Фери (т.е. градот Серес — Е. Н.) сè до Аксија (тој му ги поверил) на **Богдан**, **маж достоин и доблесен во бојот**; а пределите пак од Фери и сè до Истра (т.е. Дунав) — на **Кралот** (т.е. Волкашин — Е. Н.) и на **Углеша**, на браќата едниот од кои бил царски виноточач, а другиот — коњушар. Пределите пак покрај Истра (т.е. Дунав) тој му ги оставил на **Вулк-Елеазар** (синот) на **Бранко** (т.е. Бранковиќ), и месностите околу Трика (Трикала — Е. Н.) и Касторија (тој му ги дал) на **жупанот Николај**, а месностите покрај Етолија (денешниот Епир — Е. Н.) — на **Прељуб**. Краиштата пак околу Охрид и таканаречуваната Прилепска област (тој) му ги дал на управување на **Пладика**, **маж не од ниско потекло**“²⁶⁾

²⁴⁾ Исто таму.

²⁵⁾ Прашањето за изворите на Лаоник во дадениов случај, се разбира, треба да биде предмет на специјално изучување (сп. Е. Б. Веселаго. Историческое сочинение..., стр. 208).

²⁶⁾ Laonici... (ed. E. Darkó), т. I, стр. 25—26. Во изданието на Дарко овде не секогаш точно се покажани имињата на велможите; на пример, без секаква основа е вметнато името „Младен“, и покрај тоа

Во врска со ова да одбележиме дека сопоставувањето на списокот со следните страници од „Историјата“ на Лаоник зборува, меѓу другото, за преиначувањето на првобитниот текст за намесништвото на Вук Бранковиќ и Лазар — „Елеазар“ од препишувачите. Подолу (на стр. 49 од изданието на Дарко) Лаоник ги разликува Лазар и неговиот зет — Вук Бранковиќ, за што ќе кажеме понатаму; на тој начин овде во списокот на велможите одамна била допуштена грешка (пропуштен е сврзникот „и“, испреместени имињата). Откако го дава овој список Лаоник во следната алинеја повторно зборува за тоа дека Српското царство се распаѓало само на оние намесништва што биле создадени од Душан.

„Имено на овие (на велможите — Е. Н.), — како што дознавме (или слушнавме — Е. Н.), — им биле поверени краиштата во Европа од цар Степан. Кога пак умрел царот (Степан), то секој (од нив) управувал со земјата што ја добил (на управување) и тие, откако склучиле мир еден со друг и штедејќи се самите себе (т.е. воздржувајќи се од војна — Е. Н.), напаѓале на Елините и војувале кој како можел“.²⁷⁾ На тој начин Лаоник, предлагајќи им ги овие податоци на своите читатели, не изразува сомнение во нивната сигурност, веродостојност, дозволувајќи да се мисли дека дадениве соопштенија биле од сите страни проверени и обмислени од него. Да ја одбележиме во дадениов случај употребуваната од него формула „ние дознавме“ (или „слушнавме“, дури „знаеме“), што е доволно блиска до најкатегоричната негова формулација на увереноста во соопштуваниот материјал или во заклучоците („јас знам“).²⁸⁾

По наше мислење оваа околност треба посебно да се има предвид при разгледувањето на приведениот погоре список на Душановите намесници, кој, како што е познато, веќе не еднаш е приведуван и користен во историографијата (почнувајќи уште од М. Орбини и завршувајќи со И. Руварац)²⁹⁾. Впрочем, како што видовме, овој список и покрај постоењето во историската литература (дури од времето на Орбини) повеќе или помалку точни толкувања и мислења, сепак уште не бил предмет на специјално изучување и сопоставување со други паметници. Меѓутоа, само таквото опстојно изучување на списокот и може да даде одговор на прашањето, треба ли да им се верува на тврдењата на Халкокондил или пак, напротив, да се придружуваме кон хиперкритичката оценка на неговото раскажување.

што во сите ракописи стои „Пладика“ (т.е. Бранко Младеновиќ). Сп. во бонското издание: *Laonici Chalcocandylae Atheniensis Historiarum libri decem* Bonnæ, 1843, стр. 28—29; сп. М. Орбин. *Краљевство Словена*, стр. 41—42.

²⁷⁾ *Laonici* ... (ed. E. Darkó), т. I, стр. 26.

²⁸⁾ Сп. Е. Б. Веселаго. *Историческое сочинение...*, стр. 208.

²⁹⁾ Види на пр.: И. Руварац. *О кнезу Лазару*, стр. 58—59.

Значи, што пред сè паѓа в очи при читањето на овој список на „дијадосите“ на Душан? По наше мислење, прво треба да кажеме за **широката известност** на Халкокондил; всушност тој именува овде деветмина (или дури десетмина?) наследници на Душановото царство; меѓутоа во сите други византиски извори (во историските дела на Никифор Грегора, Јован Кантакузен, Дука, дури во Епирската хроника) наоѓаме многу помалку имиња на феудалните управувачи што се бореле во средината на XIV век за власт на територијата од Српското царство.

Така на пример, Дука знае за тие настани само во излагањето на српската традиција на династијата Лазаревиќи (по неговите зборови кнез Лазар е — роден „син на Стефан, кралот на Србија“, т.е. на Душан)³⁰). Податоците на Грегора се мошне незначителни и нејасни: тој зборува само за „младиот наследник“ на „кралот на Србија“ (Душан) и за Симеон, братот на Душан.³¹) Јован Кантакузен, кој ги обиколил краиштата од Српската држава и лично се запознал со многумина велможи, се разбира, би можел многу поподробно да ни раскаже за бурните години од „распаѓањето на илјада парчиња“ на Душановото царство, но од претпазливост се ограничил само на спомнувањето на главните претенденти — т.е. на Урош, Симеон, царицата — Елена-Елизавета, на наскоро умрениот кесар Воихна и на некојси анонимен намесник на градот Серес.³²) Вистина, погоре Кантакузен кажува за неколкумина Душанови велможи: кесарот Прелуб, Брајан, Вељко (или Вук?), Толислав и Хлапен; како што е познато, последниот од нив, Хлапен, всушност смогнал да си издвои себе кнежество кон крајот на 50-те години од XIV век.³³)

Најпосле, ако стане збор за расказот од Епирската хроника тоа и во овој случај не ќе успееме да најдеме поголем број „дијадоси“ на Српско-грчката империја (исклучувајќи ги, природно, малите кнежиња на Епир од бројот на албанските феудалци); во хрониката се именувани само Јован Комнен Асен, царевите Симеон и Урош, Прелуб и неговиот син Тома, како и Хлапен³⁴), макаршто авторите на хрониката можеле секако да кажат многу повеќе за немирното време од пропаѓањето на Душановата држава (се разбира, за положбата во нејзините јужни краишта).

³⁰) Ducas Istoria turco-bizantina (1341—1462). București, 1958, p. 35; сп. Л. Стојановић, Стари српски родослови..., стр. 54 (согласно со Руварчевиот родослов, Лазар е — син на Душан).

³¹) Nicephori Gregorae Historia Byzantina, т. III, 1855, p. 556—7.

³²) Joannis Cantacuzeni..., т. III, 1832, pp. 414—315, 322—323 (овде исто така нејасно се именувани некои српски велможи од Мигдонија).

³³) Сп. во нашата статија („Феудалниот сепаратизам...“) стр. 73—75.

³⁴) Види: Г. С. Дестунис. Историческое сказание инокa Комнина и инокa Прокла о разных деспотaх Епирских и о тирaне Фоме Прелумбове Комнине, деспоте. СПб, 1858, стр. 4 и след.

Второ, по наше мислење треба да се одбележи не само широчината на информацијата на Лаоник, туку и **нејзината точност**, фрапантната сигурност; ако земеме предвид дека Лаоник ги пишувал и собирал своите податоци **сто** години по опишаните настани, тоа нас може само да не зачуди веродостојноста на неговото раскажување, кое фактички во сите случаи (при проверката и сопоставувањето со **другите** извори) јасно ја докажува својата речиси документарна точност и соодветство на историската стварност од 50—60-те години на XIV век. Како што е познато, навистина меѓу наследниците на Душан биле „Кралот“ (т.е. кралот Волкашин, братот на Углеша), деспот Углеша, Вук Бранковиќ, кнез Лазар; ние знаеме најпосле и за Прелуб, за Тома Прелубовиќ, за една од поверливите личности на цар Урош — „баронот“ Жарко³⁵⁾, уште повеќе — за тоа дека Бранко Младеновиќ (како што вели подолу Лаоник — Бранко синот на Пладика“) бил „севастократор“ и „господин на градот Охрид“.

Со други зборови од бројот на сите овие личности од „Историјата“ на Халкокондил останува „непрепознаен“ само жупанот Никола, управувачот на околината на Трикала и Костур; но и во овој случај, земајќи ја предвид крајната скудност на податоците за историјата на Тесалија и јужна Македонија од втората половина на XIV век, не треба пребрзано да го отфрламе ова соопштение на Лаоник со оглед на неможноста тоа да се провери врз материјалот од другите паметници. Во врска со ова можно е, на пример, да се претпостави дека тој „жупан Никола“ е — Никола Пагаси Балдуин, еден од феудалните владетели на југозападна Македонија и зет на Радослав Хлапен (позната е неговата грамота од 1385 год.).³⁶⁾ Вистина, постои и друго мислење, а имено дека атинскиот историчар споил во лицето на својот „жупан Никола“ **двајца** „дијадоси“ на Душановото царство: т.е. Никола Пагаси (Багаш) — во првиот случај кога тој е именуван во списокот на намесниците, и Никола Алтомановиќ, кога Халкокондил подолу (стр. 49 во изданието на Дарко, стр. 53 во бонското издание) повторно го споменува „Никола жупанот“.³⁷⁾ Нам сепак ни се чини по основано да сметаме дека **во дадениов случај** кај Лаоник нема никаква бркотија како што нема ни „спојување“, контаминација на познатите нему личности.

Но какви докази можат да се приведат? Пред сè — фактот дека Лаоник многу подобро ја знаел положбата во **јужната** половина од Српско-грчката империја. Како што јасно се гледа од приведениот од нас список на велможите, имено за Маке-

³⁵⁾ Сп. во нашата статија („Јужнославјански епос...“) стр. 30.

³⁶⁾ Види на пр.: M. Lascaris. Byzantinoserbica Saeculi XIV. — Extr. de „Byzantion“, 1957, p. 46.

³⁷⁾ Исто таму, стр. 47.

донија и другите области од Душановата „Романија“ тој наведува називи на градовите и провинциите, додека неговите податоци за разграниченоста во Србија и Зета се понејасни („до Истра“, „околу Истра“). Како што се чини, имено затоа во северните области кај него и се нашла контаминираната личност — Вук—Лазар—Бранковиќ (т.е., можеби не само Вук Бранковиќ и Лазар, но и Радик Бранковиќ од феудалниот род Растислалиќи)³⁸).

Затоа, по наше мислење, малу е веројатен заклучокот за „бркотијата“ на Лаоник во дадениов случај, зашто ако внимателно се зачитаме и вникнеме во текстот на „Историјата“ ние не ќе најдеме никаква противречност и недоследност. Така, во списокот тој зборува за жупанот Никола како за управувач на реоните околу Касторија и Трикала (т.е. во југозападна Македонија и можеби северна Тесалија); а подолу тој дава речиси аналогно соопштение. Посебно, спомнувајќи за бракот на ќерката на Лазар и „Вулк синот на Бранко синот на Пладика“, т.е. синот на Бранко Младеновиќ, Лаоник прави појаснување кое се однесува на Бранко: „господарот на Касторија и Охрид во Македонија“.³⁹) На тој начин ова дава основа да разбереме дека и во списокот како управувач на Охрид и Прилеп фигурира Бранко Младеновиќ („Пладика“, поточно „Бранко синот на Пладика“), севастократорот и таткото на Вук Бранковиќ.

Уште повеќе, во овој раздел кој започнува со зборови за српскиот кнез Лазар и неговите зетови (Шишман Бугарски и Вук Бранковиќ) понатаму е приведена мошне важна фраза што ни го разоткрива „пределувањето“ на поседите во Македонија по 1371 год. За жал во ракописите на „Историјата“ овде се јавува очигледен анаколот и затоа на прв поглед фразата се однесува на Лазар; всушност пак, по наше мислење, овде имаме не мошне успешно (изопачено од препишувачите?) спојување на две фрази. Да ги приведеме во превод.

„По ова пак (по што — Е. Н. — бракот на Вук Бранковиќ?) тој (кој? — Е. Н.) ја зеде за себе (што се наоѓа) во Македонија земја на Никола жупанот по смртта на управувачите Углеша и Кралот, (и?) Приштина и Нишката таканаречувана држава што води сè до реката на Илирците (т.е. Босанците — Е. Н.), наречувана денес Сава, и така тој се помести“ (? — можеби по-добро е да се каже „се помести до Сава“?).⁴⁰)

Како што се гледа од овој превод дадениов текст е мошне изопачен и затоа нејасен; овде се забележуваат очигледни повторувања („по ова“ и „по смртта“ на Мрњавчевиќи), недоследност во граматичката конструкција. По наше мислење даденото

³⁸) Сп. М. Динић. Растислалићи. — „Зборник радова Византолошкиот институт“, кн. 2, 1953, стр. 144.

³⁹) Laonici ... (ed. E. Darkó), I, стр. 49.

⁴⁰) Исто таму.

место треба да се чита одделно, припишувајќи го првиот дел на Бранко Младеновиќ, а вториот (од зборовите „Приштина“ или „Нишката држава“) — на кнез Лазар, бидејќи следната фраза зборува за војната на Мурат I со Лазар и за Косовската битка. Ако ние го разделиме на тој начин овој изопачен текст, ќе ни стане сосем јасно дека Халкокондил и овде то сместува жупанот Никола во Македонија.

Уште повеќе, станува јасна и друга околност. Во списокот „Пладика“ (т.е. Бранко Младеновиќ) е наречен управувач на Охрид и Прилеп; овде пак тој се именува како господар („игемон“) на Охрид и Касторија. Без секако сомнение во дадениов случај Халкокондил сметал за потребно да ја покаже промената на поседите на Бранко и затоа внел (за објаснување) дека тој (т.е. Бранко) по смртта на Волкашин и Углеша ја покорил „земјата на Никола жупанот“, посебно — Касторија. На тој начин ние добиваме најзначајно сведоштво за прераспределбата на феудалните кнежевства во Србија и Македонија по Мариичката битка 1371 година. Ова сведоштво е дотолку поважно што Бранко веќе не е наречен управувач на Прилеп, кој навистина, како што знаеме, по смртта на Волкашин се наоѓал под власта на крали Марко.

Значи, и оваа детална анализа на соопштенијата на Лаоник за жупанот Никола ни покажува дека „бркотијата“ на неговите податоци се јавува поскоро како резултат од искривувањето на текстот од препишувачите, како и од неточното и невнимателно толкување на текстот во историската литература. За жал сепак е тешко да се каже кој бил тој жупан Никола; можеби тоа е навистина Никола Пагаси; од друга страна, зборовите за присоединувањето од Бранко на неговите „земји во Македонија“ како да говорат за отстранувањето од историската сцена (веќе во 60-те години од XIV век, доколку датирањето со 1371 година може да не биде точно) на некаков злосрекен феудален управувач за кого ништо повеќе не е познато. Во овој случај (таквото гледиште нам ни се чини поверојатно) „жупанот Никола“ не може да биде изедначен ни со Никола Пагаси, ниту со Никола Алтомановиќ.

Да одбележиме патем дека во краен резултат доста слична судбина доживеала и друга личност на Халкокондил — кнезот Богдан, за кого исто така не се зачувани други известија. Сепак, како што спомнувавме погоре, анализата на турските паметници ја докажува веродостојноста на расказот на Лаоник за кнежевството на Богдан и уште повеќе, точноста на неговата локализација (меѓу Вардар и Серес). Сето ова нè тера со посебно внимание да се однесуваме кон раскажувањето на атинскиот историчар, да ги откриваме во неговата „Историја“ конкретните факти, навистина заплеткани и замаглени како последица од грешките на препишувачите, поради поврзувањето на податоци

од различни извори итн. При тоа, признавајќи му на Халкокондил за точноста на неговата транскрипција на личните имиња (макаршто тоа и не било леано — на пример за предавањето на словенските имиња каде место „Б“ се пишува „П“⁴¹⁾), ние, се разбира, треба да признаеме дека во низа случаи бркотијата навистина настанала поради примениот од Лаоник систем на употреба на личните имиња.

Така на пример, во историографијата веќе е одбележувано дека љубопитниот атињанин го именува понекогаш „по турскиот обичај“ овој или оној деец — со името или прекарот на неговиот **татко**.⁴²⁾ По наше мислење и при изучувањето списокот на Душановите велможии треба да ја имаме предвид оваа особеност на стилот на Халкокондил. Наполно е разбирливо што како резултат од таквото смешување на името и татковството (презимето), понекогаш — дури името и титулата (пример: „Кралот“, т.е. Волкашин) и се јавиле во неговиот труд **контаминирани** ликови што на научниците им создале толку тешки загатки (особено — на А. А. Мајков и И. Руварац.⁴³⁾ Така, посебно треба да го разгледаме името „Пладика“ (т.е. Бранко Младеновиќ), можеби така треба да ги читаме и имињата „Жарко“ (Дејан Жарковиќ) и „Прељуб“ (т.е. Тома Прељубовиќ?); можно е, најпосле, дека така треба да се разбира и името на толку долговечниот Богдан (т.е. Богдан и Богдановиќ, некој од неговите синови кон наследувал во неговото кнежевство). Може дури во врска со ова да се направи и претпоставка за таква контаминација, спојување (во еден лик) и на „царот Степан“, т.е. Душан и на неговиот син Урош.

Сепак за разбирањето на реалното значење на податоците на Лаоник не помалку важна е другата особеност на списокот на Душановите велможии, која само патем ја одбележиле некои историчари (на пример А. А. Мајков и И. Руварац). За жал тие не разбрале дека имено тоа ни го дава клучот за разјаснувањето на идејната сушност, политичката смисла на дадениот список, а исто така на неговата хронологија, на неговите извори. Го имаме предвид тоа што во списокот на Лаоник ништо не се зборува за „законските“ наследници на Душановата држава, за царевите Урош и Симеон, за кесарот Воихна (умрел во 1357 или 1358 год.), за Радослав Хлапен, за деспот Јован Комнен Асен.⁴⁴⁾ Со други зборови, таквото премолчување на љубопитниот атињанин за овие најрани „дијадоси“ на Душан (а исто така спомнувањето на кралот Волкашин), како што правилно

⁴¹⁾ Сп. G. Moravczik. Op. cit., Bd. II, ss. 239 ff.

⁴²⁾ Сп. В. Греку. Посоч. дело, стр. 209 (за Раду III — синот „Дракула“).

⁴³⁾ Види: А. Мајков. Историја српскога народа. Биоград, 1876, стр. 76—85; И. Руварац. О кнезу Лазару, стр. 84—87.

⁴⁴⁾ А. Мајков. Историја..., стр. 82; И. Руварац. Посоч. дело, стр. 84.

се одбележувало во литературата, ни дозволува **поинаку** да го датираме неговиот список на Душановите намесници.

Всушност, ако Халкокондил (т.е. користениот од него извор) ништо не пишува и не знае за „легитимните“ владетели на Српско-грчкото царство, Урош и Симеон Немањики, тоа очигледно значи дека **во тоа време** (кога настанал дадениот извор) последните Немањики или веќе ги немало меѓу живите, или ја однемале реалната власт (како на пример Урош V, кој умрел на крајот од 1371 год.)⁴⁵ или пак сосем се изгубиле во мноштвото нови феудални господари, се нашле самите на положбата на ситните кнежиња, неспособни дури формално да претендираат на „господство“ на сета територија од Душановата држава. На тој начин оваа промена на општата политичка положба во Србија, Зета и Македонија кон средината на шеесеттите години од XIV век, појавувањето на новите управувачи (а имено на Мрњавчевиќи — кралот Волкашин и деспотот Угљеша) ни дозволува да го датираме списокот на Душановите намесници, што го приведува Лаоник, приближно со **1364—1365 (најрано) — 1371 год.** (најдоцна), а сосем не со последните години од животот на Душан.⁴⁶

Во што е пак конкретната политичка смисла и мотивираност на овој список, од што е предизвикано таквото свесно „премолчување“ за последните Немањики и „предатирањето“ на списокот во изворот што бил користен од Халкокондил? По наше мислење, одговорот се состои имено во самиот факт на завршеното распаѓање на Душановото царство, во неопходноста (за новите кнежеви и управувачи) да ги **докажат** своите права на овие или оние земји, при тоа да ја потцртаат наследноста на својата власт и тесната врска со Душан (макар дури и не роднинска, крвна). Најпосле, притоа било неопходно — поради големиот број на овие во непријателство еден кон друг кнежеви, поради семожните заемни претензии на разни градови и области, — во тие создавани родослови на одделните „дијадоси“ и новите феудални династии, природно, не само да се покренат сопствените „права“, туку и да се смалат, снижат, оцрнат соперниците. Значи, во согласност со ова појавените во 60-те или 70-те години на XIV век родослови и летописи што одразуваат **разни** (и на локален, и на персонален план) традиции, генеalogии и претензии, требале при сета своја веродостојност да даваат тенденциозна интерпретација на настаните штом ќе станело збор за распаѓањето на Душановото царство и за „правата“ на власт „кај сите Срби“.

⁴⁵ Последното датирано сведоштво за Симеон се однесува на 1366 — 1367 г. (M. Lascaris. Посоч. дело, стр. 5—6).

⁴⁶ Сп. А. Мајков. Историја..., стр. 82; а исто така во нашата работа „Јужнословјанскиот епос...“, стр. 40; „Феудалниот сепаратизам“, стр. 70.

И навистина, ако го погледнеме од овој агол списокот на велможите, приведен од Лаоник, веднаш ќе се увериме во тоа дека Лаоник искористил во својата „Историја“ еден од таквите феудални родослови на тоа време, веродостоен и сигурен во предавањето на фактите, но тенденциозен во нивното избирање и оценка. По наше мислење таков извор на Лаоник (единствен или пак главен — во дадениов случај) бил имено **родословот на Дејановиќи**, за кој не се зачувани повеќе никакви податоци.

Какви се пак аргументите во корист на нашето мислење? Пред сè за тоа зборува споредбата со другите, одамна познати српски родослови што ја одразиле традицијата на династиите на Лазаревиќи и Бранковиќи (затоа тие само ретко ги спомнуваат другите „претенденти“ на наследството на Душан — Твртко Босански и крали Марко).⁴⁷⁾ Заслужува внимание тоа што изворот на Лаоник **исто така** зборува за „правата“ на Лазар и Бранковиќи, но ги издига во својството на полноправни (**еднакво** со другите, а имено со Лазар, Мрњавчевиќи и Бранковиќи) наследници на Душановата власт — „Жарко“ (т.е. Дејан Жарковиќ), а исто така Богдан и жупанот Никола.

Сосем е разбирливо што ситните господари кои имале само второстепено значење, — Богдан и жупанот Никола, — се спомнуваат овде само за демонстрирање на сојузните односи (на Дејановиќи со Богдан) или за докажување „правата“ на Вук Бранковиќ на реонот на Касторија и Трикала, што поминал (како што спомнувавме) од жупанот Никола во власта на Бранко Младеновиќ. Точно таква улога му е дадена во списокот и на Тома Прељубовиќ кој исто така можел да биде сојузник на Дејановиќи во нивната борба со Марко.

Таквиот заклучок закономерно произлегува како од самиот список, така и од другите соопштенија на Лаоник (во врска со известувањето за Бранко „Пладика“ и жупанот Никола веќе зборувавме погоре). Всушност во текстот на Халкокондил најповолна и дури отворено пофална интерпретација се дава само на Дејановиќи и на нивните веројатни сојузници (во борбата со крали Марко) — т.е. на Вук Бранковиќ, Бранко Младеновиќ и Богдан. Како што читаме во списокот, „Жарко“ — се здобил кај Душана со „највисока почит“ (според тоа, него треба да го разгледуваме како **прв** меѓу еднаквите, прв по положајот и редоследот на именувањето на Душановите наследници), Бранко Младеновиќ („Пладика“) се одликувал со благородното потекло, а Богдан — со своите достоинства и војничка доблест. Уште повеќе, изворот на Лаоник не штеди пофалби и за карактеристиката на постариот од браќата Дејановиќи (Драгаши) — Јован кога станува збор за вториот брат,

⁴⁷⁾ Види Л. Стојановић. Стари српски родослови..., стр. 36 и след., 206—209; архиеп. Данило и други. Животи..., стр. 381.

Константин. Така, раскажувајќи за настаните од почетокот на 90-те години на XIV век тој го спомнува „Константин синот на Жарко, истиот брат Драгаш; кој пак (Јован Драгаш — Е. Н.) по смртта на Жарко бил најдобриот по ум и по воено искуство, во тоа време никому не отстапувајќи, и тој (Јован — Е. Н.), војувајќи со Албанците и со непријателите Срби (Трибалите) си потчинил на себе доста голема земја, и по неговата смрт Константин, неговиот брат, ја задржал (во својата власт — Е. Н.) земјата и дошол на дворот на царот“ (т.е. на турскиот султан, очигледно за признавање на вазалната зависност).⁴⁸⁾ Да потсетиме дека погоре Лаоник спомнува (веројатно според турските извори) за признавањето „од Драгаш синот на Жарко, игемотот (владетелот) на подрачјето на реката Аксија (Вардар“ и од Богдан, владетелот на соседните реони (т.н. „Родопа“), на врховната власт на султанот Мурат I (можеби во почетокот на 70-те години од XIV век.)⁴⁹⁾ Освен тоа во „Историјата“ на Халкокондил ние наоѓаме и соопштение за бракот на византискиот император Мануил и ќерката на Константин Дејановиќ⁵⁰⁾, што по секоја веројатност во очите на елинскиот патриот Лаоник давало некако поволна оценка на акциите на самиот Константин Дејановиќ во почетокот на 90-те години од XIV век.

Напротив, сосем поинакви бои применува Лаоник (т.е. неговиот извор) за опишувањето на оние Душанови „дијадоси“ што биле соперници и непријатели на Дејановиќи и на сојузениците со Дејановиќи кнежеви (Богдан и Бранковиќи); да потсетиме дека не случајно погоре Лаоник се заборувал за војната на Јован Драгаш со „непријателите Трибали“. Всушност, — ако ги разгледаме соопштенијата на Лаоник, — и „Кралот“ (Волкашин) и Угleshа сосем не се одликувале со некакви достоинства, со благородство, ум, војничка доблест, високо потекло. Напротив, и нивните придворни чинови — како да не се толку високи (коњушар и виноточач); притоа, се разбира, нашиот извор свесно премолчува за кралското звање на едниот (т.е. за правата на наследникот на самиот цар Урош) и за деспотското на — другиот брат Мрњавчевиќ. Во очите на авторот на родословот на Дејановиќи нивните звања се — просто ништо во споредба со „највисоката почит“ на Жарко. Уште повеќе, и нивните односи со Грците биле крајно непријателски: се покажува дека Волкашин и Угleshа „напаѓале на Елините и биле неподносливи поради тоа што никогаш не се придржувале кон мирот, а (напротив) секогаш им штетеле на Елините војувајќи со нив“.⁵¹⁾ Целта на ова тенденциозно соопштение (како што е

⁴⁸⁾ Laonici... (ed. Darkó), стр. 75.

⁴⁹⁾ Исто таму, стр. 34 и 45.

⁵⁰⁾ Исто таму, стр. 75.

⁵¹⁾ Исто таму, стр. 27 (сп. В. И. Григорович. О Сербии в ее отношениях к соседним державам, преимущественно в XIV и XV столетиях. Казань, 1859, стр. 42).

познато, **неточно** барем што се однесува до Угледша кој воспоставил односи со Византија⁵²⁾, по наше мислење е наполно јасна — негативната карактеристика на Волкашин и Угледша фрлала сенка и врз крали Марко, за кого „Историјата“ на Халкокондил воопшто **молчи** (точно исто така како и за Балшиќи, сојузниците на Волкашин и секако и на Марко⁵³⁾).

На тој начин во соопштенијата од дадениов извор (т.е. по наше мислење, родословот на Дејановиќи) се опртува сликата на две кнежевски коалиции: од една страна на Дејановиќи, Богдан, Бранковиќи (и можеби на Лазар и Стефан Лазаревиќ), — а од друга страна — на Крали Марко (со самото тоа и на браќата Мрњавчевиќи) и Балшиќи. Нам исто така ни се чини дека самиот список на Душановите велможии претставува не само потврда на „правата“ на Дејановиќи и на нивните сојузници (како Душанови намесници и негови „природни“ наследници), туку дури и список на територијалните претензии, потврдување на полагањето права на поседите на Крали Марко и на Балшиќи. Всушност, ако „неподносливите“ Мрњавчевиќи изумреле, то очигледно нивните поседи треба да поминат во рацете на други, дури „полегитимни“ наследници (т.е. на Дејановиќи и др.); не случајно Прилеп, како што укажувавме погоре, и Касторија се наречени поседи на „Пладика“ (севастократорот Бранко); секако не е случајна и извесната неопределеност во означувањето на намесничствата во Зета и Србија (најверојатно тоа им одговарало и на Лазар и на Вук Бранковиќ), која во крајниот резултат е токму во согласност со податоците од другите извори за положбата внатре во Српското царство кое се распаѓало во 60-те години од XIV век. Да потсетиме дека Халкокондил **по сто години** правел ретроспективен преглед на сите тие настани сепак од далеку, од Атина или од византиска Мистра (очигледно тој не бил во Србија и северна Македонија); сепак тој умеал доста точно да ја окарактеризира положбата на поседите на српските кнезови и покрај тоа што не ги навел (за самата Србија и Зета) називите на одделните области и градови — со укажување на нивната припадност.

Мошне значајно е што и во денешно време во историографијата фактички нема друга, поконкретна определба на границите од поседите на кралот Волкашин, одошто е онаа што ни ја дал Лаоник. Всушност во монографијата на Г. А. Острогорски наоѓаме заклучок за проширувањето власта на Волкашин на сите територии од Српското царство (да одбележаме, чисто формално, од гледна точка на самиот Волкашин — а реално, секако, не на сите тие земји), заклучок за теоната врска и ополувањето на поседите на Волкашин со Серското кнежество на

⁵²⁾ Види Г. Острогорски. Серска област..., стр. 135 и след.

⁵³⁾ Сп. во нашата статија („Јужнославјанскиот епос...“, стр. 40).

Углеша.⁵⁴) Со други зборови Острогорски самиот ја признава веродостојноста на соопштенијата на Лаоник за тоа дека поседите на Волкашин и Углеша се простирале „од Фери и сè до Истра“ (од Серес и до Дунав), макаршто во други делови од книгата Острогорски ги наречува зборовите на Халкокондил „очигледно погрешни“, изјавувајќи дека Лаоник „очигледно ги меша фактите“.⁵⁵) Освен тоа треба, природно, да се земе предвид и крајната непостојаност и изменливост на границите од тогашните кнежевства и феуди во рамките на номиналното Српско царство. Исто така, по наше мислење, не може да се смета за погрешно известieto на Лаоник за положбата на поседите на Лазар и Вук Бранковиќ (т.е. „покрај Истра“); ова известие е сепак доволно точно (ако се земе предвид дека тој пишувал во Атина или Мистра) и освен тоа се потврдува со податоците од изворите за најраните, познати нам поседи на кнез Лазар во северна Србија (а имено: во 1370 и 1371 година под негова власт се наоѓа г. Рудник расположен навистина не многу далеку од Дунав).⁵⁶)

Заедно со тоа, сепак, признавајќи ја веродостојноста на податоците од соопштенијата на Лаоник и нивните забележливи совпаѓања со српските родослови и летописи (во делот што се однесува до Мрњавчевиќи, Лазар и Бранковиќи), ние можеме да претпоставиме дека и во српските паметници известијата за „узурпацијата“ на Волкашин и Углеша (а подоцна — за убиството на цар Урош од нив) и за нивното погинување во Марицката битка во 1371 година биле внесени со наполно определена цел. Веројатно овие известија на српските родослови и летописи требале да ја потцртаат закономерноста и „легитимноста“ на преоѓањето на власта „над Србите“ на кнез Лазар, а сосем не на Крали Марко (во 1371 година тој веќе бил „млад крал“) или на неговите браќа Андреаш и Димитрија, кои можеле да имаат некакви претензии на наследството на цар Душан како синови на кралот Волкашин.

Значи, завршувајќи ја анализата на сите овие соопштенија од „Историјата“ на Лаоник Халкокондил, можеме да го одбележиме фактот дека при напишувањето на својот труд Лаоник искористил некаков словенски извор кој бил главен (или единствен) за карактеристиката на процесите од распаѓањето на Српското царство во сред. на XIV век. По наше мислење тој извор бил родословот на Дејановиќи, чишто траги и остатоци се провлекуваат во низа делови од „Историјата“ (особено — во списокот на Душановите велможии и неговите наследници). За жал многу потешко е да одговориме на прашањето, на каков начин и од каде се нашол на располагање на Лаоник дадениов извор.

⁵⁴) Г. Острогорски. Серска ..., стр. 14, 18—20, 24, 140.

⁵⁵) Види исто таму, стр. 13 (заб. 53) и стр. 21.

⁵⁶) К. Жиречек. Историја Срба, т. I, Београд, 1952, стр. 250.

Можеби овој родослов се зачувал во историската традиција на словенското и грчкото население од оние реони на Македонија кои влегувале во составот на кнежеството на Дејановиќи или пак на кнежеството на Богдан (како што видовме, текстот на Халкокондил позволува да претполагаме извесна блискост или сојузнички односи меѓу овие две феудални држави). Можно е, по-натаму, некакви податоци од родословот или самиот родослов да можеле да се најдат на располагање на Лаоник имено затоа што за време на неговиот престој во византиска Мореја тој успеал да се запознае со нив веќе во вид на семејни преданија на последните Палеолози, т.е. на синовите на императрицата Елена (ќерката на Константин Дејановиќ), или во составот на некакви кратки византиски хроники кои, можеби, ги вклучувале овие податоци за распаѓањето на Српско-грчкото царство и генеалогичката на таткото на императрицата Елена. Таквата претпоставка дотолку повеќе може да се допушти зашто знаеме за престојот на Лаоник на дворот на морејските деспоти во Мистра, како и за тоа дека таткото на Лаоник бил пратеник на морејскиот деспот Константин Палеолог (т.е. на последниот византиски император Константин XI Драгаш) кај султанот.⁵⁷⁾

Можеби оваа околност — службата на Халкокондиловци кај деспотот Константин Драгаш, кој го носел името и прекарот на својот дедо (Константин Дејановиќ), и го олеснила запознавањето на Лаоник со тие недојдени до нас историски извори од XIV и XV век, со тие драгоцени паметници за историјата на Србија, Македонија, Епир и други земји на Балканскиот Полуостров, во бројот на кои, по наше мислење, бил и родословот на Дејановиќи.

⁵⁷⁾ Сп. на пр.: И. П. Медведев. Мистра. Ленинград, 1973, стр. 102; G. Moravcsik. Посоч. дело, т. I, стр. 391—392.